

անված բոլոր երեք միավորներին վերագրել 1633 թ. գրչություն, ինչպես այդ անում է ն. Մելքոնյանը: Եթե 1633 թ. գրված հատվածում Վրդանես Գալիքը 1642 կամ 1643 թ., ըստ ն. Մելքոնյանի, ուղղումներ է կատարել, մի՞թե դա տրամաբանական հիմք է տալիս կարծելու, թե ձեռագիրը «արտագրվել է 1633-ից առաջ»: Դավիթ Զեյթունցու «Մեկնութիւն բերականի» երկը գրվել է Վրդանես Գալիքի ձեռքով և ոչ թե մեկ ուրիշի (ստեղծատեղի): Այդ դեպքում ինչպե՞ս կարող էր Վրդանես Գալիք, իրոք արագորոգի, ձեռագիրը նույն Վրդանես Գալիքի իրեն գրողի, ձեռագրից տարբեր լինել: Մեթ է մնում այն հարցը, թե ինչից էլնելով ն. Մելքոնյանը գտնում է, որ «երկրորդ գրչի (Վրդանես Գալիք—Ա. Զ.) հիշատակարանի հիման վրա ձեռագիրը համարվում է 1633-ի արտագրություն», հոր ձեռագրի 1633 թ. գրված հատվածի բուն գրչի՝ Մանուկ-նուկի հիշատակարանն է, որ նշում է գրչության որոշակի թվական՝ 1633: Միաժամանակ չի բացատրված ու հիմնավորված, թե Վիեննայի երկու (№№ 84 և 95) ձեռագրերը ինչու պետք է առանձին խումբ կազմեն:

Աշխատությունը չունի «Մանոթագրություն» ներառված, ուր պետք է բացատրություն տալանք ինչ բնագրային անհասկանալի կամ դժվարհասկանալի հատվածներ, քերականական որոշ իրադրություններ, նույն տեղ պակաս ձեռագրերի գրչական կամ բնագրային հիշատակարանները: Վերջին շրջանում հրատարակված մի շարք աշխատություններ չունեն տեղանունների, անձնանունների, սպասարկության հիշատակարաններ, նյութերի (թիվատեր) և այլ ցանկեր: Դա բարդացնում է պրպոտմանը կատարողներին աշխատանքը, սակայն զգալիորեն չափավորում էր նման բնույթի աշխատությունները դերն տեսնել լեզվական սխալներից ու անհարկություններից, իսկ աղբյուրից, ցավոք, կան գրախափող աշխատության մեջ (տե՛ս էջ 7, 25, 45, 58 և այլուր):

Կնիշատակ է, անշուշտ, որ ն. Մելքոնյանը գրքի վերջում տալիս է Դավիթ Զեյթունցու շա-

փածո առմարը: Գործը, կարծում ենք, ավելի կշահեր, եթե որպես հավելված ներկայացվեր նաև հայերեն քերականական տեղանունների ցանկը իր բացատրություններով, որը Դ. Զանգյանի ենթադրությամբ (տե՛ս նրա Փնտրականական և ուղղագրական աշխատությունները) չի և միջնադարյան Հայաստանում (V—XV դդ.) սրտականում է Դավիթ Զեյթունցու գրչին:

Ինչ-ինչ տեղեր սխալ է ցույց տրված բնագրի և ձեռագրի միմյանց նկատմամբ ունեցած հարաբերությունը: Աշխատության 63-րդ էջի տեղում հասկանալի կարդում ենք. «13 Ա չի՛ր բոր... ի շարագրողաց», այնինչ Ա ձեռագիրն ունի այդ հատվածը (բացակայում է միայն «ոբ-ը»): 64-րդ էջում բնագրային ԱԱԱԱ և ԱԱԱԱ հատվածի համար ցույց է տրված մեկնա տարբերակվածը՝ նախ՝ հասկանալի չէ, թե բնագրային երկու հատուկ անուններից որին է պատկանում ԱԱԱԱ տարբերակվածը, և երկրորդ՝ ԱԱԱԱ տարբերակվածն ունի ոչ միայն Դ, այլև Ա պայմանական ունեցող ձեռագիրը: Տողատակի համաձայն, ԲԲԵԶ ձեռագրերը զլմնէս և յմմմմ հատվածի համար ունեն յմմմմ, մինչդեռ այդ տարբերակվածն ունի նաև Ա-ն (էջ 64): Առնույն բանի փոխարեն Ա ձեռագիրն ունի առնույն, բայց դա իր առանձնատվությունը չի կորցրել տարբերակվածների բաժնում (էջ 65): Էջ 182-ի տողատակում եղված է, որ բնագրի «ի տեղին տեղի»-ի համար Դ ունի ի տեղին տարբերակվածը: Ասկարելի է հասկանալ առաջին «Ա» սխալի ի տեղին ի տեղիս, մինչդեռ պարզապես պիտի նշվել, որ «10 Դ չի՛ տեղիս» Մի խոսքով, այս հարցում հնչյունային շատ ավելի բնութագրություն ու զգուշություն պիտի ցուցաբերեր:

Որոշ ցանկալի է, որ ՀԱԱՀ ԳԱ Հր. Ահառյանի անվան լեզվի ինստիտուտը շարունակեր հայ հին և միջնադարյան քերականական աշխատությունների գիտական հրատարակության որոշ դժվար, նույնչափ և շնորհալի գործը:

Ա. Ա. Զեյթունցու

В. Р. ГРИГОРЯН. *История армянских колоний Украины и Польши. (Армяне в Подолии)*. Ереван, 1980, 292 с.

В книге В. Р. Григоряна рассматривается история возникновения и функционирования армянской диаспоры на Подолье. Рецензируемая монография написана с использованием значительного количества разноязычных источников и исследований (армянских, польских, украинских, русских, французских и пр.). В книге собрана детальная библиография

вопроса. Хронологически работа охватывает период от XI до XIX вв.

В первом разделе рассматривается развитие каждой из 16 известных армянских колоний на Подолье: особенности их возникновения, занятия и хозяйство армянских общин, их жизнь в социальных условиях Речи Посполитой, а также армяно-польские и армяно-украинские культурные,

языковые, хозяйственные и другие контакты. Сквозной линией на протяжении всего исследования проходит показ борьбы армян-подольян против насильственного окатоличения и насаждения унии, осуществляемых католическим духовенством при поддержке шляхетского государства. Хотелось бы все же больше узнать об общих страницах борьбы армянского и украинского народов против унии.

Вторая часть монографии посвящена анализу социальной структуры армянских колоний и исследованию процессов развития их культуры. Интересны наблюдения автора, относящиеся к деятельности органов местного самоуправления армянских общин на Подолии. Автор подчеркивает, что армянскому населению, также как и украинскому, приходилось вести упорную борьбу за сохранение древнего городского права, выработанного в ходе длительного исторического развития каждого из этих народов (с. 186). Внимательно прослеживается, вместе с тем, процесс синтеза армянских и польских правовых норм (с. 187 и др.).

Большую роль в жизни армянских общин на Украине играли братства (цеховые, религиозные, молодежные организации). В исследовании рассматриваются их уставы, формы деятельности, их место в борьбе армян за сохранение национальных традиций и культуры (с. 207 и сл.). Удалено сопоставление деятельности армянских и украинских братств (с. 221).

В поле зрения В. Р. Григоряна неизменно находятся социальные отношения и классовые противоречия внутри армянских колоний. Подчеркнуто, что именно социальные грани обусловили разницу в отношении среди армян к освободительной борьбе украинского народа в середине XVII в., причем симпатии армянских низов были полностью на стороне этой борьбы (с. 228—229). В тесной связи с классовой борьбой внутри общин проходила борьба армянского населения против насильственной колонизации, окатоличения, за сохранение национальной самобытности армян.

Интересны также те страницы исследования, которые посвящены изучению культуры армянских колоний. Рукописная книга и искусство дпиров-писцов, мастерство армянских строителей, языковые особенности древних армянских актовых материа-

лов, относящихся к Подолью, летописи, хроники, деятельность типографий, школ—таков далеко не полный перечень сюжетов по истории культурной жизни армянских колоний, над которыми работал автор. Исключительно интересной для изучения истории Украины является составленная на Подолье на армянском языке «Каменецкая летопись», в которой освещены события XV—XVII вв. Она затрагивает такие важные события, как битва при Цепоре (1620 г.), Хотинская война (1621 г.) и др. Ценные материалы собраны и в «Хропике», составленной армянским ученым второй пол. XVII в. С. Рошкой, жившим на Подолье.

Укажем, что монография не лишена отдельных недочетов. На протяжении всей работы автор ссылается на 1-й том «Истории Украинской ССР» издания 1953 г., хотя он явно устарел. Считаем, что не совсем удачно сформулировано место, относящееся к основанию армянского католического епископства в Могилеве на Днестре (именной указ Сенату от 7 ноября 1810 г.): «Новосозданное епископство не было богатым. Кроме хутора Кжиштофовка, где жило всего 18 крестьян, других поместий у него не было». Во-первых, эта формулировка прикрывает тот факт, что кроме епископской кафедры еще два армяно-католических костела, расположенных на Подолье, подчиненных могилевскому епископу—Балтский и Рашковский,—были собственниками населенных имений. Во-вторых, в этом имении числилось в 10-е годы XIX в. не 18 крестьян, а 18 ревизских душ¹. Кроме того, упомянутый выше указ предусматривал прибавку в жаловании управляющему армянской епархией в 1500 руб.²

В целом монография оставляет впечатление внимательного и серьезного исследования. Историки-краеведы, как и все те, кто изучает историю армянских колоний на Украине, а также историю связей украинского и армянского народов, получили полезную книгу.

А. Л. ЗИНЧЕНКО (Винница)

¹ ЦГИА СССР, ф. 822, оп. 11, д. 698, л. 1—21.

² ПСЗ-1, т. XXXI, № 24 409.